

ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ

ਮਸੀਹ, ਸੇਵਕ

ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਕਿਤਾਬ, ਮਰਕੁਸ ਸ਼ਾਇਦ ਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪਸੰਦ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਮਸੀਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹੈ।

ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਲੇਖਕ

ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਪਰ (ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ) ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਲੇਖਕ ਯੂਹੰਨਾ, ਜੋ ਮਰਕੁਸ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਹੀ ਹੈ। ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਯੂਸਬਿਯੂਸ (ਲਗਭਗ 260–340 ਈਸਵੀ) ਨੇ ਪੇਪਿਆਸ (ਲਗਭਗ 60–150 ਈਸਵੀ) ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਕਿਹਾ।¹ ਇਰੇਨਿਯੂਸ (ਲਗਭਗ 185–254 ਈਸਵੀ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਰਵਾਇਤ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।² (140–195)

ਯੂਹੰਨਾ ਮਰਕੁਸ ਦਾ ਇਬਰਾਨੀ ਨਾਂ ਯੂਹੰਨਾ ('ਯਹੋਵਾਹ ਕਿਰਪਾਲ ਰਿਹਾ ਹੈ') ਸੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਰੋਮੀ ਨਾਂ, ਮਰਕੁਸ ('ਲੜਾਕਾ') ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਵਾਕਫ਼ ਹਾਂ। ਉਹ ਸੰਭਵ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਮਰੀਅਮ ਦੇ ਘਰ ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 12: 12)। ਇਹ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ ਮਸੀਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਚਸਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਕੁਸ 14: 51, 52 ਵਿਚ ਯੂਹੰਨਾ ਮਰਕੁਸ ਆਪਣੀ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਮਨਬਦਲੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਪਤਰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ (1 ਪਤਰਸ 5: 13)। ਬਾਅਦ ਵਿਚ, ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਘਰ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਮ੍ਹਾ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 12: 12)।³

ਕੁਲੁੱਸੀਆਂ 4: 10 ਵਿਚ ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ਬਰਨਾਬਾਸ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਭਰਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਹੀ, ਉਹ ਪੌਲੁਸ ਦੀ ਦੂਜੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਪੌਲੁਸ ਅਤੇ ਬਰਨਾਬਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਪਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 12: 25; 13: 5, 13), ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੌਲੁਸ ਬੜਾ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਇਆ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 15: 37–39)। ਬਰਨਾਬਾਸ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਪਰੁਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 15: 39)। ਬਾਅਦ ਵਿਚ, ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਇੰਜੀਲ ਦੀ ਮੁਨਾਦੀ ਲਈ ਪਤਰਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ (1 ਪਤਰਸ 5: 13)। ਅਖੀਰ, ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਪੌਲੁਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੌਲੁਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਵਧੀਆ ਕਾਮਾ ਮੰਨਿਆ (ਕੁਲੁੱਸੀਆਂ 4: 10, 11; ਫਿਲੋਮੋਨ 24; 2 ਤਿਮੋਥਿਉਸ 4: 11)।

ਆਮ ਕਰਕੇ ਯਿਸੂ ਅਤੇ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਛੋਟਾ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ,⁴ ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਤਕਰੀਬਨ ਦਸ ਸਾਲ ਛੋਟਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਤਿਮੋਥਿਉਸ ਅਤੇ ਤੀਤੁਸ ਨਾਲ ਉਹ, ਉਹ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ‘‘ਜੂਨੀਅਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ’’ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਿਕੰਦਰੀਆ, ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਕਲੀਸੀਆ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ਪੌਲੁਸ ਸਣੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪਾਏ ਹੋਏ ਕਈ ਚੇਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਪਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ (ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ) ਰਵਾਇਤ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪਤਰਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਯੂਹੰਨਾ ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਰਤਾਂਤ ਪਤਰਸ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਪੇਪਿਆਸ ਨੇ ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ‘‘ਪਤਰਸ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦਕ’’ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ:

... ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਹੈ ਪਰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲਿਆ, ਪਰ ... ਉਹ ਪਤਰਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਲੇਕਿਨ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇਣ ਲਈ ਨਹੀਂ: ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬੜੇ ਗੌਰ ਨਾਲ ਇਕ ਇਕ ਗੱਲ ਤੇ ਕੰਨ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਸੁਣਿਆ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਾ ਵਧੇ, ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗਲਤ ਨਾ ਕਹਿ ਦਏ।⁵

ਸਿਕੰਦਰੀਆ ਦੇ ਕਲੇਮੈਂਟ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪਤਰਸ ਦੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛੱਡਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਪਤਰਸ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਪਤਰਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਰਤਾਂਤ ਤੇ ਕਲੀਸੀਆ ਲਈ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਦਾ ਇਖਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।⁶ ਇਰੇਨਿਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ‘‘ਪਤਰਸ ਅਤੇ ਪੌਲੁਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਰਸ ਵੱਲੋਂ ਕਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈਆਂ।’’⁷

ਕਈ ਤੱਥ ਇਸ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਵਾਇਤ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ: ਰਮੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 10:36-42 ਵਿਚ ਪਤਰਸ ਦਾ ਵਚਨ ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਇਕ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਰਕੁਸ ਇੰਜੀਲ ਦਾ ਇੱਕੋ ਲੇਖਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਰਕੁਸ 16:7 ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਤਰਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਚਸਮਦੀਦ ਗਵਾਹੀ ਵਾਲੀ ਹੈ (ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ‘‘ਕਿਸੇ ਬੁਲਾਰੇ ਦੀ ਗਵਾਰੂ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ’’ ਆਖਦੇ ਹਨ।)

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਮਕਸਦ

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਰੋਮੀ ਪਾਠਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਿਆ।⁸ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀਆਂ ਸਣੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਨਬੂਵਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਮਸੀਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਪਿਛੋਕੜ ਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਯਹੂਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਾਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਲਾਤੀਨੀ ਵਾਂਕ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਬਾਕੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਯੂਨਾਨੀ ਦੀ (ਉਦਾਹਰਣ ਵੱਜੋਂ, ‘‘ਪੈਮਾਨੇ’’ ਲਈ *modius* [ਮਰਕੁਸ 4:21], ‘‘ਚੁੰਗੀ’’ ਲਈ *census* [12:14], ਸਿਪਾਹੀ ਲਈ *speculator* [6:27], ‘‘ਸੂਬੇਦਾਰ’’ ਲਈ *centurio* [15:39, 44, 45])। ਇੰਜੀਲ

ਦਾ ਉਹੀ ਇਕ ਲੇਖਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਰੂਫਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ (15:21), ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੋਮ ਦੇ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਸਨ (ਰੋਮੀਆਂ 16:13)। ਮੈਰਿਟ ਟੈਨੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ ਕਿ ‘‘ਮਰਕੁਸ [ਦੀ ਕਿਤਾਬ] ਵਿਹਾਰਕ ਰੋਮੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇੰਜੀਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ।’’⁹

ਅਜਿਹੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਲਈ, ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਸੰਖੇਪ ਬਲਕਿ ਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਛੋਟੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ: ਸਿਰਫ ਚਾਰ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਯਿਸੂ ਦੇ ਮੋਅਜਜ਼ਿਆਂ ਤੇ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖੀ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਇਸ ਦੇ ਅਕਾਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਵਿਰਤਾਂਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮੋਅਜਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲੀ ਹੈ।

ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਸੋਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇਰਾਂ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ‘‘ਅਤੇ’’ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦੇ ਪਸੰਦੀਦਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ *eutheus* (ਜਾਂ *eutheos*) ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ‘‘ਝੱਟਪਟ’’ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਤਾਲੀ ਵਾਰ ਕੀਤੀ। ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਰਕੁਸ 10:45 ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਮੁੱਖ ਆਇਤ ਹੈ ‘‘ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਟਹਿਲ ਕਰਾਉਣ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਟਹਿਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਨਿਸਤਾਰੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ਭਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੇਣ ਆਇਆ।’’ ‘‘ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰਾਉਣ’’ ਅਤੇ ‘‘ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰਨ’’ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿਓ। ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ, ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸੇਵਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਯਿਸੂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਇਲਾਹੀ ਨਾਂਅ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਇਖਤਿਆਰ ਤੇ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।¹⁰ ਯਿਸੂ ਨੇ *ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ*।¹¹

ਬੇਸ਼ੱਕ, ਖੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਇਸ ਵਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਆਖਰੀ ਮਕਸਦ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਸਭ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਛੁਡਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ‘‘ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਯਿਸੂ ਮਸੀਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਦਾ ਆਰੰਭ’’ (ਮਰਕੁਸ 1:1) ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚਾਰਾਂ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ‘‘ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ’’ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰਾਂ ਵਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਛੇ ਵਾਰ ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਮਰਕੁਸ ਦਾ ਹੀ ਢੰਗ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਫਰਕ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬੋਲਣ ਦਿੱਤਾ।

ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ

ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਖਾਸੀਅਤਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੰਭਾਵੀ ਵਸੀਲੇ (ਪਤਰਸ) ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਕਸਦ (ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਸੇਵਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ) ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧਿਆਨ ਦੁਆਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਮਰਕੁਸ *ਕੰਮ ਕਰਨ* ਦੀ ਇੰਜੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਮਰਕੁਸ *ਭਾਵਨਾ* ਦੀ ਇੰਜੀਲ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ‘‘ਹੈਰਾਨੀ’’ ਹੋਈ ਸੀ (1:27); ਉਹ ਅਲੋਚਕ ਸਨ (2:7); ਉਹ ‘‘ਡਰ ਗਏ’’ (4:41); ਉਹ ਘਬਰਾ ਗਏ (6:14); ਉਹ ‘‘ਅਚੰਭੇ ਵਿਚ’’

ਸਨ (7:37); ਉਹ ਮਨ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ (14:1)। ਤੇਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਿਖਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ: ਉਹ ‘‘ਤਰਸ ਖਾਂਦਾ’’ ਸੀ (1:41; 6:34; 8:2); ਉਸ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ (3:5); ਉਹ ‘‘ਖਿਝਦਾ’’ ਸੀ (10:14); ਉਹ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ (7:34; 8:12); ਉਹ ‘‘ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਦਾਸ’’ ਹੁੰਦਾ ਸੀ (14:33, 34)।

ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਇੰਜੀਲ ਲਗਾਅ ਦਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਵੀ ਸੀ। ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਭੁੱਖ, ਔਕੜਾਂ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਕਪਟ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸੀ।

ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਸੇਵਾ ਲਈ ਵੀ ਇੰਜੀਲ ਦਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਹੈ। ਯਿਸੂ ਨੇ ਪਰਦੇਸੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ, ਗੁੰਗੇ ਨੂੰ ਜ਼ੁਬਾਨ ਦਿੱਤੀ, ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਖੁਆਇਆ ਅਤੇ ਫ਼ਸਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਡਾਂਟਿਆ।

ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਬਾਕੀ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਾਂਗ, ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਸਲੀਬ ਦੀ ਖੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਹੈ। ਮਸੀਹ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਸਲੀਬ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਸੀ। ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਚਾਲੀ ਫੀਸਦੀ ਹਿੱਸਾ ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਫ਼ਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਯੂਹੰਨਾ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮਰਕੁਸ ਨੂੰ ਹੀ ਬਹੁਤੀ ਥਾਂ ਮਿਲੀ ਹੈ।

ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ, ਮਰਕੁਸ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੇ ਜ਼ਾਤੀ ਹਾਵ ਭਾਵ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨਿਰਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ‘‘ਦਿਹਾਤੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ’’ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਜ਼ਾਹਿਰ ਤੌਰ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲਿਖੀ ਗਈ। ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਸਿਕੰਦਰ ਅਤੇ ਰੂਫ਼ਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ (15:21), ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਤਾਬ ਸਲੀਬ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਪਤਰਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਰਵਾਇਤ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੁਆਇਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਸੀ ਕਿ ਪਤਰਸ ਨੇ ਵੇਰਵੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਪਤਰਸ ਦੀ ਮੌਤ 65 ਤੋਂ 68 ਈਸਵੀ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।¹²

ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤੀ ਤੇ ਲੂਕਾ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਨਕਲ ਹਨ, ਪਰ ਅਰੰਭਿਕ (ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ) ਰਵਾਇਤਾਂ ਮੌਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਟੈਨੀ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਬਿਲਕੁਲ ਦਰੁੱਸਤ ਹੈ:

ਜੇ ... ਇਹ ਇੰਜੀਲੀ ਵਿਰਤਾਂਤ ਉਸ ਆਮ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਬਜਾਇ, ਜਿਸ ਦਾ ਚੇਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤੋਂ ਲਏ ਗਏ, ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਭੂ ਯਿਸੂ ਮਸੀਹ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਫ਼ਰਕ ਹਨ [ਅਤੇ ਉਹ ਹਨ ਵੀ], ਤਾਂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ।¹³

ਮਰਕੁਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਈ 50–60, 58–65 ਅਤੇ 60–70 ਈਸਵੀ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਵਾਂਗੇ ਕਿ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ 70 ਈਸਵੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਵੰਡਾਂ

ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦੇਣਾ ਅਸਾਨ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਰਕੁਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਮੁਤਾਬਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮਵਿਗਿਆਨਕ ਰੇਖਾ ਦੀ ਨਕਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਰਤਾਂਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪੂਰਾ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਢੰਗ ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਹਨ: ਜੌਨ ਫਿਲਿੱਪਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵੰਡ ਲਈ ਮਰਕੁਸ 10:45 ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ: (1) ਸੇਵਕ ਸੇਵਾ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ (ਅਧਿਆਇ 1-10); (2) ਸੇਵਕ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ (ਅਧਿਆਇ 11-16)।¹⁴ ਹੈਨਰਿਟਾ ਮਿਅਰਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇ ਕੇ ‘ਸੇਵਕ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਸੱਤ ਗੁਣਾ ਵੰਡ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਹੈ: (1) ਸੇਵਕ ਦਾ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਪਰਖਿਆ ਜਾਣਾ (ਅਧਿਆਇ 1); (2) ਸੇਵਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ (ਅਧਿਆਇ 2 ਅਤੇ 3) ਵਗੈਰਾ ਵਗੈਰਾ।¹⁵ ਕੁਝ ਲੋਕ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਗਲੀਲ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਆ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਖੇਤਰਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਨੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਵੰਡਦੇ ਹਨ। ਟੈਨੀ ਦੇ ਸੱਤ ਖੰਡਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੰਡਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਯਿਸੂ ਗਿਆ ਸੀ।¹⁶

ਅਸੀਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਰੂਪਰੇਖਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵਰਤਾਂਗੇ। ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕਿਤਾਬ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ

- I. ਸੇਵਕ ਸੇਵਾ ਦੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ (1: 1-13)।
 - ੳ. ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ (1: 1)।
 - ਅ. ਯੂਹੰਨਾ ਰਾਹੀਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਰਾਹ (1: 2-8)।
 - ੲ. ਯਿਸੂ ਬਪਤਿਸਮੇ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ (1: 9-11)।
 - ਸ. ਯਿਸੂ ਪਰਖ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ (1: 12-13)।
 - ਹ. ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਵਿਚ, ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਉਸ ...
 1. ਦੀ ਯੂਹੰਨਾ ਵੱਲੋਂ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ।
 2. ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਰਾਹੀਂ ਮਸਹ ਹੋਇਆ।
 3. ਦੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਰਾਹੀਂ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ।
- II. ਸੇਵਾ ਲਈ ਸੇਵਕ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ (1: 14-8: 30)।
 - ੳ. ਸੇਵਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ (1: 14-2: 12)।
 1. ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਹ ਕਾਲ ਮੂਲ ਵਿਚ ਗਲੀਲ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਯੂਹੰਨਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਯਿਸੂ ਗਿਆ ਸੀ (1: 14, 15)।
 2. ਯਿਸੂ ਦੀ ਚਾਰ ਮਛੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਹਟ (1: 16-20)।
 3. ਕਫਰਨਾਹੂਮ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਾਨ ਦਿਨ (1: 21-34) (ਚੰਗਿਆਈ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ)।
 4. ਇਕ ਕੋਝੇ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਂ ਕਰਨ ਸਣੇ ਗਲੀਲ ਦੀ ਆਮ ਯਾਤਰਾ (1: 35-45)।

5. ਛੱਤ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਾਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਈ ਦੇ ਨਾਲ ਕਫ਼ਰਨਹੂਮ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਦਿਨ (2: 1-12)। ਮਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਯਿਸੂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਤੇ ਪਹੁੰਚੀ।
- ਅ. ਅਲੋਚਨਾ ਹੋਣ ਲਗਦੀ ਹੈ (2: 13-3: 35)।
1. ਝੀਲ ਕੰਢੇ ਸਿੱਖਿਆ (2: 13)।
 2. ਲੇਵੀ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਨਾਲ ਖਾਣਾ (ਅਤੇ) (2: 14-17)।
 3. ਰੋਜ਼ੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ (2: 18-22)।
 4. ਸੱਬਤ ਤੇ ਅਲੋਚਨਾ (2: 23-3: 5)।
 5. ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਅਤੇ ਹੇਰੋਦੀਆਂ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ (3: 6)।
 6. ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਵਿਚ ਹੋਰ ਨਿਵੇਕਲਾਪਣ ਆਇਆ: ਬਾਰੂ ਨੂੰ ਚੁਣਨਾ ਅਤੇ ਐਨੇ ਰੁੱਝ ਜਾਣਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ‘ਉਸ ਦਾ ਚਿੱਤ ਟਿਕਾਣੇ ਨਹੀਂ’ ਹੈ (3: 7-21)।
 7. ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਕਿ ਯਿਸੂ ਮੋਅਜਜ਼ੇ ਬਾਲਜ਼ਬੁਲ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੀਤੇ ਪਾਪ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ (3: 22-30)।
 8. ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਯਿਸੂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਭਰਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ (3: 31-35)।
- ੲ. ਸੇਵਾ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ। (ਲਗਾਤਾਰ ਉਲਝਣ ਵਿਚ, ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਝੀਲ ਤੋਂ ਪਾਰ ਦਿਕਾਪੁਲਿਸ, ਫ਼ੀਨੀਕੇ, ਕੈਸਰੀਆ, ਫ਼ਿਲਿੱਪੀ, ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਾਣਾ।)
1. ਬੇੜੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ: ਬੀ ਬੀਜਣ ਵਾਲੇ, ਮਸ਼ਾਲ, ਵਧਣ ਅਤੇ ਰਾਈ ਦੀ ਬੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ (4: 1-34)।
 2. ਗਲੀਲ ਵਿਚ ਝੀਲ ਪਾਰ ਕਰਨਾ (ਇਕ ਹੋਰ ਤੁਫ਼ਾਨ ਨੂੰ ਥੰਮ੍ਹਣਾ) ਦਿਕਾਪੁਲਿਸ ਵਿਚ (4: 35-41)।
 3. ਗਿਰਾਸੇਨੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕਰਨਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਦਰੂਹ ਸੀ (ਅਤੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ) (5: 1-20)।
 4. ਫੇਰ ਝੀਲ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜੈਰਸ ਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਂ ਕਰਨਾ (ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਲਗਦੇ ਹੱਥ ਮੋਅਜਜ਼ੇ’) (5: 21-43)।
 5. ਨਾਸਰਤ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਠੁਕਰਾਇਆ ਜਾਣਾ (ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਤਰਖਾਣ ਆਖਿਆ ਗਿਆ) (6: 1-6)।
 6. ਬਾਰੂ ਨੂੰ ਲਿਮਿਟਡ ਕਮਿਸ਼ਨ ਤੇ ਭੇਜਣਾ (ਹੇਰੋਦੇਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਕੇ ਰਾਜੇ ਵੱਲੋਂ ਯੂਹੰਨਾ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਸਲੂਕ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਇਹ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਕੰਮ ਸੀ) (6: 7-32)।
 7. ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੁਨਸਾਨ ਥਾਂ ਤੇ ਵੱਡੀ ਭੀੜ ਦਾ ਪਿੱਛੇ ਆਉਣਾ; ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣਾ (ਇਕ ਅਹਿਮ ਘਟਨਾ) (6: 33-44)।
 8. ਝੀਲ ਯਿਸੂ ਲਈ ਟਹਿਲ ਕਦਮੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ (6: 45-52)– ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੰਨੇਸਰਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਚੰਗਿਆਈ (6: 53-56)।
 9. ਹੱਥ ਪੋਤੇ ਬਗੈਰ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਖਾਣ ਲਈ ਅਲੋਚਨਾ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤ ਤੇ

ਇਕ ਸਬਕ (7: 1-23)।

10. ਸੂਰ ਅਤੇ ਸੈਦਾ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਸੁਰੂਫੀਨੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਈ ਦੇਣ ਦੀ ਕਹਾਣੀ (7:24-30)।
11. ਦਿਕਾਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਜਾਣਾ:
 - ੳ. ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਚੰਗਿਆਈ (7:31-37)।
 - ਅ. ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣਾ (8:1-9)।
12. ਗਲੀਲ ਵਿਚ ਵਾਪਸੀ (ਗਲੀਲ ਦੀ ਟੀਲ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਦਲਮੁਨੁਥਾ)- ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮੰਗਿਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ 'ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਮੀਰ' ਵਿਰੁੱਧ ਚਿਤਾਵਨੀ (8:10-21)।
13. ਬੈਤਸੈਦਾ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਇਕ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਂ ਕਰਨਾ (8:22-26)।
14. ਕੈਸਰੀਆ ਫ਼ਿਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਇਕਰਾਰ (8:27-30)। (ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦਾ ਸਿਖਰ)।

III. ਸੇਵਕ ਸੇਵਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਕੰਮ, ਸਲੀਬ ਤੇ ਮਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ (8:31-15:47)।

ੳ. ਉਸ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਸੇਵਕਾਈ (8:31-10:52)।

1. ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼।
 - ੳ. ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਕਿ ਉਹ ਮਰੇਗਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਲੀਬ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਦਲੇਰ ਕਰਨਾ (8:31-9:1)। (ਵੇਖੋ 9:1)।
 - ਅ. ਯਿਸੂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਵਡਿਆਈ ਰੂਪ ਬਦਲਣ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੀ ਭਵਿੱਖਵਾਨੀ ਹੋਈ (9:2-13)।
 - ੲ. ਇਕ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਨਰੋਇਆ ਕਰਨਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਸਨ (9:14-29)।
 - ਸ. ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਿਆ (9:30-32)।
 - ਹ. ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾਸਮਝੀ; ਇਹ ਝਗੜਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡਾ ਕੌਣ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੌਣ ਬੈਠੇਗਾ (9:33-50)।
2. ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ ਜਾਣਾ
 - ੳ. ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਯਰਦਨ ਪਾਰ (ਪਿਰੀਆ) (10:1)।
 - (1) ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਤਲਾਕ ਸਬੰਧੀ ਯਿਸੂ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ (10:2-12)।
 - (2) ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇਣਾ (10:13-16)।
 - (3) ਅਮੀਰ, ਜਵਾਨ ਹਾਕਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡਣ ਦਾ ਈਨਾਮ (10:17-31)।
 - ਅ. ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ।
 - (1) ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਸਮਝਾਉਣਾ ਕਿ ਕੀ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੀ (10:32-34)। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਸਮਝੀ ਐਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸੱਜੇ, ਖੱਬੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਤਾਈ (10:35-45)। (ਇਕ ਮੁੱਖ ਆਇਤ: 10:45)।

- (2) ਯਰੀਹੋ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ; ਅੰਨ੍ਹਾ ਬਰਿਤਮਈ ਸੁਜਾਖਾ ਕੀਤਾ (10:46-52)।
- ਅ. ਇਕ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਸਮਾਂ: ਉਹਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦਾ ਆਖਰੀ ਹਫ਼ਤਾ (11:1-14:42)।
1. ਐਤਵਾਰ: ਫ਼ਤਹਿਮੰਦ ਦਾਖਲੇ ਦਾ ਦਿਨ (11:1-11)।
 2. ਸੋਮਵਾਰ: ਅੰਜੀਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਹੈਕਲ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਦਿਨ (11:12-19)।
 3. ਮੰਗਲਵਾਰ: ਰੁਝੇਵੇਂ ਭਰਿਆ ਦਿਨ।
 - ੳ. ਅੰਜੀਰ ਦਾ ਇਕ ਰੁੱਖ ਸੁੱਕ ਗਿਆ (11:20-26)।
 - ਅ. ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਦਿਨ।
 - (1) ‘ਕਿਸ ਇਖਤਿਆਰ ਨਾਲ?’ ਦਾ ਸਵਾਲ (11:27-33)।
 - (2) ਦੁਸ਼ਟ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ (12:1-12)।
 - (3) ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਜਜ਼ੀਆ ਦੇਣ ਦਾ ਸਵਾਲ (12:13-17)।
 - (4) ਜੀ ਉੱਠਣ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ (12:18-27)।
 - (5) ਪਹਿਲੇ ਹੁਕਮ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਸਵਾਲ (12:28-34)।
 - (6) ਯਿਸੂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਠੰਡੇ ਹੋ ਗਏ; ਯਿਸੂ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਸਵਾਲ (12:35-37)।
 - ੲ. ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਚਿਤਾਵਨੀ (12:38-40)।
 - ਸ. ਵਿਧਵਾ ਦੀਆਂ ਦਮੜੀਆਂ (12:41-44)।
 - ਹ. ਹੈਕਲ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿੱਕਲਦੇ ਹੋਏ ਯਿਸੂ ਦਾ ਅਪੋਕਲਿਪਟਿਕ (ਗੁਪਤ) ਸੰਦੇਸ਼ (13:1-37)।
 4. ਬੁੱਧਵਾਰ: ਯਿਸੂ ਲਈ ਇਕ ਸ਼ਾਂਤ ਦਿਨ।
 - ੳ. ਉਸ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਲਈ ਰੁਝੇਵੇਂ ਭਰਿਆ ਦਿਨ (14:1, 2) ਪਰ ਯਿਸੂ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤ ਦਿਨ।
 - ਅ. ਬੈਤਨਿਯਾਹ ਵਿਚ ਭੋਜ ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਦਾ ਮਸਹ (14:3-9)।
 - ੲ. ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਯਹੂਦਾ ਦਾ ਹੱਥ (14:10, 11)।
 5. ਵੀਰਵਾਰ: ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਦਿਨ।
 - ੳ. ਪਸਾਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ (14:12-16)।
 - ਅ. ਪਸਾਹ ਦਾ ਪਰਬ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਭੋਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ (14:17-26)।
 - ੲ. ਇਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਿ ਸਭ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਪਤਰਸ ਉਸ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਕਰੇਗਾ (14:27-31)।
 - ਸ. ਗਤਸਮਨੀ ਬਾਗ ਵਿਚ (14:32-42)।
 - ੲ. ਉਸਦਾ ਸਲੀਬ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਜਾਣਾ (ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਨੂੰ) (14:43-15:47)।
 1. ਯਿਸੂ ਦਾ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦਾ ਨੱਸ ਜਾਣਾ (14:43-52)।
 2. ਕੈਫ਼ਾ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ੀ; ਪਤਰਸ ਅੱਗ ਸੇਕਦਾ ਹੈ (14:53-65)।
 3. ਪਤਰਸ ਦਾ ਇਨਕਾਰ (14:66-72)।

4. ਮਹਾਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਤਸਦੀਕ ਅਤੇ ਪਿਲਾਤੁਸ ਅੱਗੇ ਸੁਣਵਾਈ; ਬਰੱਬਾਸ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਠੱਠੇ (15:1-20)।
5. ਮੇਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਯਿਸੂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਣਾ (15:21-41)।
6. ਯਿਸੂ ਦਾ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਜਾਣਾ (15:42-47)।

IV. ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ (16:1-20)।

ਉ. ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਕਬਰ ਤੇ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਐਲਾਨ (16:1-8)¹⁷

ਅ. ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣਾ:

1. ਮਰੀਅਮ ਮਗਦਲੀਨੀ ਨੂੰ (16:9-11)।
2. ਦੋ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ (16:12, 13)।
3. ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (16:14-18)। (ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਗ੍ਰੇਟ ਕਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ: 16:15, 16)।

ੲ. ਯਿਸੂ ਦਾ ਸੁਰਗ ਤੇ ਉਠਾਇਆ ਜਾਣਾ, ਚੇਲਿਆਂ ਦਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੰਮ ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਤਸਦੀਕ (16:19, 20)।

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

¹ਯੂਸਬਿਯੂਸ ਏਕਲੇਸਿਏਸਟੀਕਲ ਹਿਸਟਰੀ 3:39; 2:15; 6:25, ਪੇਪਿਆਸ 'ਅਪੋਸਟਲਿਕ ਫ਼ਾਦਰਜ਼' ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਦੰਦ-ਕਥਾਵਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮ ਸਮਝ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਬਾਅਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਯੂਸਬਿਯੂਸ ਅਤੇ ਇਰੇਨਿਯੂਸ ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਾਲੇ ਗਏ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਫ਼ਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਲੇਖਕ ਯੂਸਬਿਯੂਸ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੀ। ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨੀ, ਸਿਕੰਦਰੀਆ ਦੇ ਕਲੇਮੈਂਟ ਨੂੰ 'ਚਰਚ ਫ਼ਾਦਰਜ਼' ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾਹ' ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਓਰੀਗਨ ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।²ਇਰੇਨਿਊਸ ਅਗੋਸਟ ਹੇਅਰਸੀਜ਼ 3.1.1. ਪੋਲੀਕਾਰਪ ਦੇ ਚੇਲੇ, ਸਮੁਰਨਾ ਦੇ 'ਬਿਸ਼ਪ' ਇਰੇਨਿਊਸ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਧਰਮ ਵਿਗਿਆਨੀ (ਬਿਓਲੋਜੀਅਨ) ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।³ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਘਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭੋਜ ਦੀ ਥਾਂ (ਮਰਕੁਸ 14:12-17) ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਥਾਂ ਹੋਵੇ ਜਿੱਥੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਯਿਸੂ ਵੱਲੋਂ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1:4-8, 12)।⁴ਜੇ ਮਰਕੁਸ 14:51, 52 ਯੂਹੰਨਾ ਲਈ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਰਕੁਸ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ।⁵ਯੂਸਬਿਯੂਸ ਏਕਲੇਸਿਏਸਟੀਕਲ ਹਿਸਟਰੀ 2.16. 'ਉਹੀ, 3.39. ⁷ਇਰੇਨਿਊਸ ਅਗੋਸਟ ਹੇਅਰਸੀਜ਼ 3.1.1. ⁸ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ 'ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਚਾਰ ਵਿਰਤਾਂਤ' ਪਾਠ ਵੇਖੋ। ⁹ਮੈਰਿਲ ਸੀ. ਟੈਨੀ, ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਸਰਵੇ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ. ਈਰਡਮੈਨਜ਼ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1961), 157. ¹⁰ਗ੍ਰੇਟ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਮੱਤੀ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤ (ਮੱਤੀ 28:18-20) ਨਾਲ ਮਰਕੁਸ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤ (ਮਰਕੁਸ 16:15, 16) ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰੋ।

¹¹ਇੱਥੇ ਇਕ ਦਿਲਚਸਪ ਟਿੱਪਣੀ ਹੈ: ਮਰਕੁਸ, ਜੋ ਖੁਦ ਇਕ ਸੇਵਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਕਾਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਨੇ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਸੇਵਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।¹²ਕੁਝ ਮੁੱਢਲੇ ਲੇਖਕ ਮਰਕੁਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪਤਰਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਦੇ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ' (ਨਕਲਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਣ)

ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।¹³ਟੈਨੀ, 157. ¹⁴ਜੌਨ ਫਿਲਿੱਪਸ, *ਐਕਸਪਲੋਰੇਰਿੰਗ ਦ ਸਕ੍ਰਿਪਚਰਜ਼* (ਲੰਦਨ: ਵਿਕਟਰੀ ਪ੍ਰੈੱਸ, 1965), 200. ¹⁵ਰੈਨਰਿਟਾ ਸੀ. ਮਿਅਰਸ, *ਫੁਟ ਦ ਬਾਈਬਲ ਇਜ਼ ਆਲ ਅਬਾਊਟ* (ਗਲੈਂਡੇਲ, ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ: ਗੋਸਪਲ ਲਾਈਟ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨਜ਼, 1966), 390. ¹⁶ਟੈਨੀ, 159–60. ¹⁷ਆਇਤ 8 ਦੇ ਬਾਅਦ ਬਾਰਾਂ ਆਇਤਾਂ ਦੇ ਸਬੂਤ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਇਤਾਂ ਕਈ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਹੱਥਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ। ਵਧੇਰੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕੋ ਮੂਲ ਲਿਖਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਜੋੜ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਾਂ ਖੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪਾਏ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਰਾਹੀਂ ਟਿੱਪਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ (ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਵੇਖੋ ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 34, ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲੇਖਕ, ਸ਼ਾਇਦ ਯਹੋਸ਼ੁਆ ਨੇ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੂਸਾ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਮੂਸਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀ।)